

Prasījuma no sabiedrības līguma (*actio pro socio*) iztiesāšana un seno romiešu legālo principu transformācija mūsdienu tiesībās

Allars Apsītis, Osvalds Joksts

Rīgas Stradiņa universitāte, doktora studiju programma "Juridiskās zinātnes", Latvija

Ievads. Pētījums tapis kā elements no autoru realizētās romiešu tiesību pirmavotu izpētes jautājumā par romiešu juridisko principu ietekmi uz moderno, īpaši Latvijas Republikas tiesībās ietvertu, tiesisko institūtu attīstību. Latvijas pētnieki minēto tematiku šādā griezumā ir visai maz apskatījuši, ar publikācijām latviešu valodā autoriem saskarties nav nācies. Tādējādi pētījums varētu dot zināmu ieguldījumu nacionālās tiesību zinātnes attīstībā.

Darba mērķis, materiāls un metodes. Izpētīt romiešu tiesību pirmavotos atrodamo informāciju attiecībā uz prasījuma no sabiedrības līguma (latīņu – *actio pro socio*) iztiesāšanu. Veikt romiešu tiesību pirmavotu un modernās likumdošanas aktu idejisko kopsakarību analīzi. Pētījuma gaitā realizēta romiešu tiesību pirmavotu (*Gai Institutiones, Codex Iustinianus, Digesta, Iustiniani Institutiones*) un modernās, galvenokārt Latvijas Republikas civil/krimināl likumdošanas aktu izpēte un analīze, izmantojot induktīvo, deduktīvo un salīdzinošo metodi.

Rezultāti. Prasījums no sabiedrības līguma (*actio pro socio*) bija procesuāls mehānisms – “prasība tiesā” (*actio* – lat.), ar kuras palīdzību romiešu sabiedrības līguma jeb sabiedrības (*societa* – lat.) dalībnieki varēja piespiest savus līdzbiedrus izpildīt uzņemtās saistības un panākt aizskarto interešu aizsardzību. (*“Et cum dolo malo socius negotia gessit, ...est enim pro socio actio”* (lat.) – “Un kad biedrs ar viltu [sabiedrības] lietas vedis ... [tādiem gadījumiem paredzēts] prasījums no sabiedrības līguma” (D 2.13.9 pr.)). Prasījums no sabiedrības līguma bija t. s. prasījums *in personam* (lat.). (I 4.6.17 vs I 4.6.1) un, raugoties no tiesnesim noteiktā rīcības modeļa, izskatāms saskaņā ar labu ticību (*bonae fidei* – lat.) (I 4.6.28; D 17.2.52.1; I 4.6.30 vs I 4.6.28). Tiesas procesā piedalījās pati sabiedrība (D 17.2.31). Balstoties uz šo romiešu izcelsmes tradīciju, mūsdienu Latvijas Komerclikumā ietverts nosacījums, ka pilnsabiedrība / komandītsabiedrība var būt prasītāja un atbildētāja tiesā un ka piedziņu uz sabiedrības mantu var vērst tikai pēc tiesas nolēmuma lietā, kurā atbildētāja ir sabiedrība (KoL 90.p.(1)-(2)). Gadījumos, kad vieni un tie paši romieši tiesājās par vairākiem sabiedrības līgumiem, atsevišķās lietas varēja procesuāli apvienot (D 17.2.52.14). Mūsdienu LR civilproc. likumd. paredzētas prasītāja tiesības apvienot vienā prasības pieteikumā vairākus saistītus prasījumus, pati tiesa tiesīga apvienot vienā tiesvedībā vairākas vienveidīgas lietas (CPL 134.p.(1)-(2)). Ja sabiedrības līgums bija noslēgts netieši, pēc kādas personas norādījuma, prasījumu varēja celt tieši pret to, kurš, līgumu slēdzot, bija faktiski domāts (D 17.2.84). Prāvniekiem pienācās dot nodrošinājumu – kā garantiju pret iespējamām zaudējumiem vai guvumiem, kas varētu rasties sabiedrībai, turpmāk pastāvēt (D 17.2.38 pr.). Acīmredzot, tika iemaksāta atbilstoša drošības nauda (sk. *Gaius, inst* 4.14). Prasības nodrošināšana modificētā veidā pazīstama arī LR civilproc. ties. (sk. CPL 137.p (1); CPL 139.p(1) u. c.). Romiešu prasījuma celšanas tiesības izbeidzās pēc 30 gadu noteicējuma (C 7.40.1.1c). Ja prāvu pamatoti uzsāka, bet pēc tam pārtrauca pušu nepamatotas argumentācijas dēļ un 30 gadu laikā jaunus argumentus neminēja, lietu izbeidza (C 7.40.1.1d). Ja puses prāvu uzsāka, bet pēc tam pameta, tā izbeidzās pēc 40 gadu noteicējuma (C 7.40.1.1e). Romiešu doma par procesuālo termiņu nepieciešamību atspoguļojas arī mūsdienu LR proces. likumd. Civilprocesa likums nosaka, ka procesuālās darbības izpildāmas likumā noteiktajos termiņos. Ja procesuālie termiņi nav noteikti likumā, tos nosaka tiesa vai tiesnesis (CPL 46.p.(1)). Mūsdienu noilguma termiņi ir īsāki – piemēram, no modernās pilnsabiedrības / komandītsabiedrības saistībām izrietošie prasījumi pret sabiedrības biedru noilgst 3 gadu laikā pēc sabiedrības izbeigšanās, ja prasījums pret sabiedrību nav pakļauts īsākam noilguma termiņam (KoL 116.p.). Ja romiešu sabiedrības (*societa* – lat.) biedrs bija savu līdzbiedru apzadzis, pret vainojamo varēja celt vienlaikus gan prasījumu par zādzību, gan prasījumu no sabiedrības līguma (D 17.2.45). Šāda veida romiešu tiesību principi pārnesti uz modernajām tiesībām kā ideja par cietušā tiesībām uz ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzināšanu (KPL 350.p.(1)-(3)), kā ideja par cietušā tiesībām uz civilprasību krimināllietā (CPL 7.p.(1)-(2)). Romiešu prasījumu par zādzību varēja piemērot vienīgi gadījumā, ja sabiedrības biedra rīcība saturēja viltu vai ļaunu nolūku. Ja nebija viltus vai ļauna nolūka, nebija arī atbildības par zādzību (D 17.2.51 pr.). Mūsdienu krimināltiesībās minētais princips pazīstams kā koncepcija par subjektīvās puses nozīmi noziedzīga nodarījuma kvalificēšanā – “...quia furtum sine affectu furandi non committur” (lat.) – “...jo nav zādzības bez nolūka nozagt” (I 4.1.7). Romiešu sabiedrības biedri varēja nodot strīda izšķiršanu pašu izvēlētam šķīrējtiesnesim (*arbiter ex compromisso* – lat.) (sk. D 4.8.34 pr.; D 4.8.34.1). Arī romiešu šķīrējtiesas koncepcija transformēta mūsdienu LR civilproc. ties. (sk. CPL 23.p.(1); CPL 132.p (1) 3; CPL 223.p. 6). Ja tiesa atzina sabiedrības (*societa* – lat.) biedru par atbildīgu prasījumā no sabiedrības līguma, papildus pienācās ciest t. s. “neslavā krišanu” (*infamia* – lat.) (C 2.11.22; D 3.2.1).

Secinājumi. Prasījums no sabiedrības līguma (latīņu – *actio pro socio*) atzīstams par visai detalizēti un komplicēti reglamentētu, tādējādi nodrošinot savam laikam efektīvu tiesiski procesuālo aparātu ekonomiskos resursus apvienojušo saimniekošanas subjektu savstarpējo pretenziju risināšanai. Daudzas no romiešu iedzīvīnātajām idejām ir pārdzīvojušas savus radītājus un tiesību normu recepcijas rezultātā transformējušās mūsdienu plaši lietotās legālās koncepcijās.